

ТЭМАТЫЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З ЛІЧБАВЫМ КАМΠΑНАНТАМ АДЗІН І ДВА

Т. М. Худобенка, Д. В. Мандрык

*Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт
імя П. В. Сухога, Беларусь*

Навуковы кіраўнік канд. філал. навук, дац. М. У. Буракова

Мова і культура – узаемазвязанае адзінства ў жыцці беларускага народа. Мова з’яўляецца часткай культуры, галоўным сродкам яе фарміравання і захавання. Гістарычны вопыт народа, а таксама яго ўяўленні, звязаныя з працай, побытам, звычаямі, культурай, найбольш поўна адлюстроўваюцца ў фразеалагічным складзе мовы. Фразеалагізмы, акрамя лінгвакультуралагічнай інфармацыі, змяшчаюць псіхалагічныя адметнасці асобы, асаблівасці яе мыслення і ўспрыняцце акаляючай рэчаіснасці пэўнага народа.

Аб’ектам даследавання нашай работы сталі фразеалагізмы беларускай мовы, а мэта – даць характарыстыку фразеалагізмам з лічбавым кампанентам *адзін* і *два*. Лічбавы кампанент, яго сімволіка і значэнне ў складзе беларускіх фразеалагізмаў заўсёды выклікаюць цікавасць. Гэта звязана з тым, што пазнанне лічбы адыграла вялікую ролю ў практычнай дзейнасці людзей, так як «...без числа немислима не только любая наука, но и любое отношение к жизни. Число дает не только меру вещей, но и простую связь явлений, и здесь язык неизбежно связан с числом в развитии человеческого мышления от диффузно-предметных попыток первобытного человека до современного понимания числа и чисел, во всем математическом и философском разнообразии числовых возможностей» [1, с. 385].

Семантыка лічбаў *адзін* і *два* цесна звязана з сімволікай паняццяў *няцотнасці* і *цотнасці*. Так, даследчык-фалькларыст Я. Крук адзначае, што «цотная колькасць усцешвала душу прадказаннем, што на рабоце і ў вучобе вас чакае поспех, няцотная была сведчаннем няўдачы, магчымай змены месца працы... Цот – прадвесце спакою і добрага здароўя, няцот – знак магчымых сямейных спрэчак, лаянак і скасавання шлюбу» [2, с. 109–110].

Лічбавы кампанент *адзін* у беларускіх фразеалагізмах абазначае адзінства, цэнтр, пачатак, узор для падабенства, але ў большасці эмацыянальны фон фразеалагізмаў негатыўны (*адным вокам, адным лыкам шытыя, адзін чорт* і інш). У Піфагора лічба *адзін* сімвалізуе манаду, мудрасць, непадзельнае, прынцып, які дазваляе развіцця якасці і, такім чынам, прыводзіць да множнасці, гэта значыць аснова ўсіх лічбаў і аснова жыцця. Заўважым, лічба мае станоўчы эмацыянальны фон.

Выдзяляюцца некалькі тэматычных груп з ліку выдзеленых фразеалагізмаў [3] з кампанентам *адзін*:

- 1) хуткасць дзеяння: *адным духам* 1) ‘адразу, за адзін прыем (выпіць; сказаць)’;
- 2) ‘вельмі хутка (зрабіць што-н.)’; *на адным дыханні* ‘вельмі хутка, парывіста, імкліва

(бегчы, рабіць што-н.); у *адзін мах* ‘адразу ж, імгненна’ (рабіць, зрабіць што-н.); у *адзін міг* ‘адразу ж, імгненна, вельмі хутка’ (зрабіць што-н., адбылося што-н.); у *(адну) мінуту (хвіліну)* ‘зараз жа, вельмі хутка’ (зрабіць што-н.); у *(адзін) момант* ‘адразу ж, імгненна, вельмі хутка’ (зрабіць што-н., адбылося што-н.); *адна нага тут другая там* ‘вельмі хутка (збегаць, схадзіць куды-н.)’;

2) падабенства ці аднолькавасць: *адзін пад адзін (адна пад адну, адно пад адно)*: 1) ‘амаль роўныя па росту, сіле’; 2) ‘зусім аднолькавыя і добрыя паводле якіх-н. якасцей’; *адзін у адзін (адна ў адну, адно ў адно)* ‘зусім аднолькавыя і добрыя паводле якіх-н. якасцей’; *адно на адно (на другое)* ‘амаль аднолькавае, без прыкметнага выйгрышу, перавагі ў чым-н.’; *на адзін капыл* 1) ‘вельмі падобныя, аднолькавыя’, 2) ‘вельмі падобна, аднолькава (рабіць, рабіцца, выходзіць і пад.)’; *аднаго крою* ‘вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах’; *на адзін лад* ‘вельмі падобныя, аднолькавыя’; *адно ліха* ‘абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н.’; *адным (тым жа) мірам мазаны* ‘вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах; адзін не лепшы за другога; з аднолькавымі недахопамі’; *пад адзін ранжыр* ‘у адной катэгорыі, без уліку розніцы паміж кім-н. (ісці, трапляць і пад.)’; у *адну руку* ‘аднолькавых думак, поглядаў, у поўнай згодзе з кім-н.’; з *аднаго цеста (спечаны)* ‘вельмі падобны на іншых па характару, поглядах і г. д.’; *ставіць (паставіць) на адну дошку (роўніцу)* ‘прызнаваць роўным, аднолькавым у якіх-н. адносінах’; *ставіць (паставіць) у адзін рад* ‘прызнаваць роўным, аднолькавым у якіх-н. адносінах’; *стаяць на адной дошцы* ‘займаць аднолькавае становішча, быць роўным у якіх-н. адносінах’; *на адзін твар* ‘так падобны адзін на аднаго, што не адрозніш’; *адна трасца* ‘абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н.’; *адна халера* ‘абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н.’; *адзін чорт* ‘абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н.’; *(з) аднаго балота чэрці* ‘абсалютна аднолькавыя ў якіх-н. адносінах, без розніцы’; *адным лыкам шытыя* ‘вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах; адзін не лепшы за другога; з аднолькавымі недахопамі’; *аднаго поля ягада (-ы, -ка, -кі)* ‘вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах’;

3) дружна, разам: у *адзін голас* 1) ‘адначасова, разам (гаварыць, адказваць, крычаць і пад.)’, 2) ‘аднадушна, дружна, згодна (гаварыць, сцвярджаць, рашаць і пад.)’; у *адзін дух* 1) ‘аднадушна, дружна, згодна (гаварыць, сцвярджаць і пад.)’, 2) ‘вельмі хутка (зрабіць што-н.)’; *як адзін чалавек* ‘без выключэння, поўнасцю; абсалютна (усе)’; *як адзін* 1) ‘без выключэння, поўнасцю; абсалютна ўсе, 2) ‘дружна, аднадушна (рабіць што-н.)’, 3) ‘зусім аднолькавыя і добрыя ў якіх-н. адносінах’; *(усе) да аднаго* ‘усе без выключэння, поўнасцю; абсалютна (усе)’;

4) кароткачасовасць: *адным вокам* ‘крыху, нядоўга, імгненна (глянуць, зірнуць і пад.)’; *на адно імгненне вока* ‘на вельмі кароткі час’; *ні на (адну) мінуту (хвіліну)* ‘зусім, нават на самы кароткі час (не забываць, не пакідаць і пад.)’; *на (адну) мінуту (мінутку)*; *на (адну) хвіліну (хвілінку)* 1) ‘на вельмі кароткі час, зусім ненадоўга (выйсці, зайсці, змоўкнуць і пад.)’, 2) ‘для вельмі кароткай размовы, паведамлення і пад. (клікаць, выклікаць і пад.)’;

5) невялікая колькасць чаго-небудзь: *на адзін зуб (гам)* ‘хто-н. такі мізэрны, нязначны, што з ім вельмі легка справіцца, расправіцца’; *адны слезы* ‘вельмі дрэнны, мізэрны’; у *адну столку* ‘вельмі малы, мізэрны’; *адны ўспаміны засталіся* ‘зусім нічога не захавалася’; *ні (ані) (адзін) шэлег* 1) ‘ніколькі, зусім (не мець, не псаваць і пад.)’, 2) ‘зусім няма. Пра поўную адсутнасць чаго-н.’.

Лічавы кампанент *два* ў беларускай фразеалогіі сімвалізуе парнасць, адсутнасць адзінства, раздвоенасць, супрацьстаянне. У традыцыйнай культуры беларусаў

адлюстравалася найстаражытнейшая агульначалавечая з’ява – супрацьстаянне двойкі (пары) як першаасновы фізіалагічнага выжывання і працягу роду. У Піфагора лічба *два* – дыяда, якая сімвалізуе раздзеленую зямную сутнасць, а таксама смерць яднання, грэх.

Актуалізуюцца самыя разнастайныя значэнні ў фразеалагізмах з лічбавым кампанентам *два*, якія прадстаўлены невялікай колькасцю:

1) раздвоенасць: *гнацца (пагнацца) за двума зайцамі* ‘брацца адразу за дзве справы, дамагацца дзвюх розных мэт’; *сядзець на двух крэслах* 1) ‘займаць адначасова дзве пасады’, 2) ‘займаць няпэўную, няясную пазіцыю, прытрымліваючыся розных, несумяшчальных пунктаў гледжання’; *на два франты* ‘у двух розных напрамках (дзеянчаць)’; *у абодва (два) канцы* ‘туды і назад (ехаць, ісці, заплаціць, браць білет і пад.)’; *між (паміж) двух агнеў* ‘у цяжкім становішчы, калі небяспека пагражае з двух бакоў’; *палка з двума канцамі* ‘тое, што можа скончыцца добра і дрэнна’;

2) выключнасць, нестандартнасць: *на дваіх (для траіх) рос, аднаму дастаўся* ‘вельмі вялікі’; *у дзве (тры) столкі* ‘выключна, незвычайна (рады, вяселы і пад.)’;

3) аднолькавасць, аднастайнасць: *два боты пара* ‘абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога’; *галасаваць (прагаласаваць) абедзвюма рукамі* ‘з вялікай ахвотай і поўнасцю падтрымліваць каго-, што-н.’.

Такім чынам, лічэбнікі *адзін* і *два* – гэта колькасць, але ў фразеалагізмах гэта лічба, якая, з аднаго боку, нагадвае сучаснікам іх уяўленне пра колькасць, з другога – захоўвае і перадае ментальную, асацыятыўную і іншую спецыфіку культуры і адлюстроўвае характэрны толькі ей сакральны сэнс.

Літаратура

1. Реформатский, А. А. Число и грамматика / А. А. Реформатский // Вопр. грамматики. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1960.
2. Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – Мінск : Ураджай, 2000. – 350 с.
3. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Т. 1. А–Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.